

DOLENJSKI RAZGLEDI

NOVO MESTO, 24. OKTOBRA

STEVILKA 1

OB PETNAJSTI OBLETNICI OTVORITVE DOLENJSKEGA MUZEJA

Ob prvem praznovanju partizanskega praznika Novega mesta in novomeške občine 29. oktobra 1953 so bila odprta tudi vrata Dolenjskega muzeja in njegove prve zbirke izročene javnosti na vpogled in v

pouk. Te so bile nameščene v petih prostorih obnovljenega poslopja Križatiče. Danes so se te zbirke razširile tako po svoji razstavnici površini kot po bogastvu razstavljenih in v depojih hranjenih predmetov ter

so nameščene v treh poslopih. Petnajstletnica kake ustanove, posebej pa še izrazito kulturne in prosvetno-vzgojne, kamor je vsekakor pristojevali tudi muzeje, je morda zadostno opravičilo, da bi vsaj v bežnih vrstah pregledali njen razvoj od prvih početkov do danes, vrednotili njeno delo in vlogo v kulturnem življenju Novega mesta in Dolenjske, pa tudi njeno mesto v celotnem slovenskem kulturnem prostoru. Vendar naj bo ta članek le bolj uvodno poglavje k onim, ki bodo morda tudi na tem mestu še sledili in prikazali razvoj muzeja oziroma njegovih oddelkov v preteklih petnajstih letih.

Uvodna beseda

»Kaj pa je tebe treba bilo?« do ta ali oni bralec našega časnika skomignil z rameni in se ob novi prilogi Dolenjskega lista morda namahnil ali pa jo celo začudeno pogledal.

»Nova revija?«

Ne, brez skrbi — ne do novega »Kataloga«, ne brezperspektivnih »prospektov«, ne podobne šare, kakršne imamo v slovenskih jaslih že tako preveč. Na Dolenjskem takega blaga ne potrebujemo, saj je se tista krama, s katero nas včasih posiljujejo kioski, slabe štacune ali priloge »PERSPEKTIV«, docela odveč in proč vržen papir (ki pa je bil tiskan seveda z družbeno dotalicijo).

Potrebujemo pa nekaj drugega: več prostora v domačem pokrajinskem tedniku, ki se ves čas svoje ga obstoja čuti dolžnika do številnih vprašanih kulture in prosvete, do umetnosti in znanosti, do ustvarjalcev z različnih področij. V teh letih smo resda zapisali že to in ono, ohranili prenekateri dogodek, razstavo, kulturno ali umetniško srečanje, gostovanja in nastope domačih in drugih umetnikov, kar vse je v vezanih letnikih našega pokrajinskega časnika ohranjeno kot živa podoba kulturnega snovanja, ustvarjanja in življenja širše Dolenjske. Pa vendar je to le še premalo. So dogodki in pojavi, obletnice in problemi, ki bi jih kazalo ohraniti sedanjim bralcem domačega lista in

zanamcem. Sole in študenti potrebujejo prenekaterikrat podatke trajnega pomena, ki so zdaj razmetani v 19 letnikih našega lista. Marsikdo išče take podatke v študijskih knjižnicah, pa se spričo pomanjkanja časa dostikrat le s težavo dokoplje do njih. Se in še se vrstijo pomembni datumi in dogodki, ki jih skromna kulturna stran v listu (če ni obremenjena s komercialnimi oglasi, brez katerih tudi naš list ne more več ne živeti ne izhajati!) sicer rada zabeleži, ki pa je le preskromna — tako po obsegu, kot po številu sodelujočih.

Zato smo se odločili, da poskusimo z občasno prilogo v Dolenjskem listu: danes se vam DOLENJSKI RAZGLEDI prvič predstavljajo in ponujajo svoje strani. Nobenih želja nimamo, da bi prerasli v novo slovensko revijo (ne želja ne potreb!); občutimo pa praznino v pokrajini, ko se napisano gradivo trajnega pomena izgublja, a ima svojo vrednost in svoj prostor med nami. Priloga naj bi ohranjela take prispevke, saj jo bo mogoče (tudi uvezati v knjižico).

Skromnemu začetku naj bi sledile vsebinsko kvalitetne in razgibane številke, ki bodo podoba našega dela, prizadevanj in uspehov s pomočjo sedanjih in novih sodelavcev ohranile nam in zanamcem.

DOLENJSKI RAZGLEDI vas vabijo k sodelovanju; razglejte se po njih, mi v uredništvu pa bi z njimi in z vašim sodelovanjem radi dali dober razgled bralcem in naročnikom na vsa tista področja, kjer dolenjski človek ustvarja dobrine trajnega pomena ter s svojim delom bogati in plemeniti sebe in druge.

TONE GOSNIK

PRVE POBUDE ZA USTANOVITEV DOLENJSKEGA MUZEJA

Prva misel o ustanovitvi muzeja v Novem mestu, ki naj bi zbiral raznolike zgodovinske predmete iz preteklosti Novega mesta in Dolenjske, je vzniknila v narodno preporoditeljskem obdobju, in to ob času praznovanja novomeške petstoletnice, torej pred več kot sto leti. Takrat sta Valentin Zarnik in Fran Erjavec dopovedovala Novomeščanom, da je za izobrazbo in za dvig narodne zavesti pri skoraj odtujenih meščanih nujno potrebna ustanovitev slovenskega izobraževalnega društva Čitalnice. Ze na ustanovnem občnem zboru novomeške Čitalnice nekaj mesecev kasneje so se čuli tudi glasovi o potrebi ustanovitve muzeja. Ko pa so 1. 1873 polagali temeljni kamen za novomeški Narodni dom, prvi na slovenskih tleh (danes je v njem Dom JLA), je bil njegov namen označen tako, kot ga kaže objavljeni klise na 2. strani.

Ko so 1875 Narodni dom dozidali in ga deset let kasneje dogotovili, je v njem našla streho Narodna čitalnica s svojimi društvenimi prostori in amaterskim odrom, zatem pa še vrsta društev, ki so proti kon-

Način

po katerim se zida „Narodni dom“ v Novem mestu.

1.

„Narodna Čitalnica“ je kupila lansko leto v Novem mestu pod Retf. brj. 165/1 v zemljiške knjigi zapisano hišo z vertcem in drugimi pritliklinami za 1000 gold. in dve sosednji hiši, eno pod Retf. brj. 55/2 za 210 gold., drugo pa pod Retf. brj. 146 za 2000 gold. da sezida „Narodni dom“, ki bo središče za narodno gibanje na Dolenjskem.

Ustanovila se bode v njem slovenska ljudska knjižnica, dolenski muzej, narodno gledališče, dolenski muzej, in šola za narodni jezik, slovstvo in zgodovino, kakor i drugi, za prospeh narodnega zavedanja in napredka, pak tudi materijalnega blagostanja velevažni zavodi.

cu prejšnjega stoletja nastajala, le o muzeju ni bilo več glasu. Pa verjetno v Narodnem domu tudi razpoložljivega prostora ne bi bilo več, ker je odbor Čitalnice zaradi stiske za poravnavo gradbenih stroškov vse drugo nadstropje stavbe dajal kot stanovanja v najem, v prtiličju pa je bila nameščena dalj časa tudi dekliška šola. Ta je bila takrat ločena od deške ljudske šole, ki so jo vodili do konca prve vojne frančiškani. Sicer pa takrat niti iz gimnazije, kjer je od septembra 1858 do februarja 1886 poučeval zgodovino p. Rafael Klemenčič, od 1886 do 1897 pa prof. Ivan Vrhovec, ni bilo čutiti kakih muzej zadevajajočih pobud. Profesor p. R. Klemenčič, ki je bil po rodu iz znane Klemenčičeve družine na Marofu in je tako zrasel dobesedno — kot danes vemo — na staroirskih grobiščih in v neposredni soseski ilirskega gradbišča na Marofu, očitno ni pripisoval posebne važnosti drobcem lončenih posod ali morda ka-

kih drugih predmetov, ki sta jih leto za letom bodisi plug ali motika izbrskala na rodni njivah očetnih. Saj je Dolenjski muzej pred več kot desetimi leti izvršil nekaj zaščitnih, po prihodu arheologa v muzej pa začel s prvimi sistematičnimi izkopavanji zgodnjelirskega žarnega grobišča prav na — Klemenčičevih njivah.

Prav tako tudi Ivan Vrhovec, kot pravilno ugotavlja Tone Knez v svoji razpravi o najstarejši zgodovini na tleh Novega mesta (Kronika 1968, št. 1), ni posvetil kaj več pozornosti vsekakor pomembnim arheološkim najdbam za časa njegovega tukajšnjega profesorovanja.

Pri prvem, p. Rafaelu, je sicer zaslediti nekaj smisla za zbiranje denimo arheoloških predmetov, saj je verjetno prav on pridobil nekaj keramičnih posod z barjanskih najdišč za zbirko učil v zgodovinskem kabinetu gimnazije — del teh je danes v muzejski arheološki zbirki — kot je od 1856 nastajala dokaž bo-

gata gimnazijska numizmatska zbirka, ki pa se ni do danes ohranila. Kot zemljepisec je geografsko zbirko dopolnjeval z lastnorčno izdelanimi učili — med temi navajajo kot posebnost iz lesa izdelani telurij — ki pa je kot ostalo takratno gradivo kabineta neznano kdaj propadel, morda ob selitvi v novo gimnazijsko poslopje l. 1912. Pa saj je bila še po tej zadnji vojni brez potrebe izločena in gimnaziji odujena med drugim vrsta starih atlantov, ki bi danes predstavljali v muzeju izredno in ne samo historično vrednost. Čeprav se je nekoliko ukvarjal tudi z lokalnim zgodovinopisjem — sestavil in v gimnazijskem izvestju l. 1868 objavil kronologijo Novega mesta, izdelano predvsem na podlagi zapiskov frančiškanskih kronistov — mu zbiranje zgodovinskih predmetov v vidikom kake muzejske zbirke ni prihajalo na misel.

Podobno je bilo z Ivanom Vrhovcem. Bil je pri svojem zgodovinskem raziskovanju novomeške preteklosti orientiran pač le na študij arhivalnega gradiva, kar je za zgodovino Novega mesta samega razumljivo in pravilno. Pri tem pa je le v nemar puščal dolga stoletja pred ustanovitvijo mesta in ga niti pomembne najdbe pod Marofom ob gradnji nove ceste proti koldvoru l. 1890 niso toliko pritegnile, da bi jih v svoji zgodovini Novega mesta, ki je izšla 1891, vsaj omenil. Tudi na kako muzejsko zbirko ni pomislil, čeprav je veliko svojega prostega časa žrtvoval amaterskemu gledališču Narodne čitalnice, kjer lahko govorimo kar o Vrhovčevi eri v kar najbolj pozitivnem smislu besede. Svojevrsna kurioznost pri tem je, da se je to režisersko in dramaturško Vrhovčevo delo, če ga smemo tako imenovati, odvijalo prav v zgradbi Narodnega doma, kjer naj bi po zamisli njegovih ustanoviteljev in graditeljev dobil svoje prostore tudi — Dolenjski muzej.

Soba Muzejskega društva v novomeški osnovni šoli l. 1937

Eden Vrhovčevih naslednikov v p. ... na novomeški gimnaziji je bil gornjeavstrijski Nemec dr. Kaspar Pamer, ki je sicer v izvestjih novomeške gimnazije napisal zgodovino gimnazije, za kako vrednoto Novega mesta pa je pokazal le ta smisel, da je od mestnih očetov odkupil litoželezni vodnjak, ki je stal na novomeškem trgu, in ga poklonil trgu Traberg na Gornjem Avstrijskem, kjer je svoj čas začel svoj učiteljski poklic in kjer si je izbral tudi svojo nevesto. Pa ne gre toliko šteti v zlo nemškemu profesorju, da je Novo mesto osiromašil za kvaliteten izdelek fužin na Dvoru, tembolj pa je treba zameriti takratnim občinskim možem, ki so ta vodnjak, ob katerem je svoj čas Dragotin Kette sanjaril, zavrgli.

V šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je na okrajnih glavarstvih v Krškem in Novem mestu služboval inž. Josef Leinmüller, ki ga je mimo službene dolžnosti zanimalo tako narodopisje kot arheologija, o čemer priča nekaj člankov v takratnem glasilu Muzejskega društva za Kranjsko. O kakšnih zbirateljskih pobudah za morebitno krajevno muzejsko zbirko pa ni najti sledu.

Tudi iz vrst ostalega meščanstva v devetdesetih letih prejšnjega ne prvih desetletij našega stoletja ni bilo pobud za kakšno čeprav le samo mesto zadevajočo muzejsko zbirko. Meščani so sicer z velikim zanimanjem ogledovali l. 1890 izkopane arheološke predmete, ki jih je preparator ljubljanskega deželnege muzeja Ferdinand Schulz izkopal in septembra istega leta razstavil v prostorih nemškega društva Kazine, potem pa jih odpeljal v ljubljanski Rudolfinum, to pa je bilo tudi vse. Vendar bi ne bilo prav, če bi danes takratnim meščanom in profesorjem gimnazije očitali muzej zadevajočo nebriznost in ne dejavnost. Saj imamo deželni muzej, so si gotovo mislili, ki ima v Ljubljani novo veliko palačo, kjer se zbira vsa čast dežele, pa tudi naša! Poleg tega je treba seveda imeti pred očmi še dejstvo, da v tistih časih ni bilo takih predpisov in zakonskih določil glede lastništva izkopanin niti o izvajanju arheoloških izkopavanj kot danes, pa so zato razni Pečniki, Kušljani in drugi na lastno pet ali po naročilu in navodilih predvsem dunajskega dvornega muzeja stikali po starih gomilah in rimskih grobovih, dragoceni arheološki predmeti pa so iz Dolenjske romali bolj na Dunaj kot v Ljubljano, po zaslugi vojvodinje Mecklenburške tudi v Berlin, po zaslugi že kar prislovične kranjske obotavljivosti in nergaštva pa celo v New York. Pristojni so menda menili, da je škoda denarja za robo, ki je imamo še v naši zemlji dovolj.

Pa ne gre samo za arheološke predmete. Tega blaga res hrani na

ša dolenjska zemlja, in kot zadnja pomembna izkopavanja kažejo, tudi novomeška zemlja se toliko, da arheologom zlepa ne bo zmanjkalo dela. Da pa ni bilo vsaj ob koncu prejšnjega stoletja in v desetletju pred prvo svetovno vojno v Novem mestu nikogar, ki bi po takratnih mestnih hišah in po bližnji in daljni okolici, po vaseh, cerkvenih podstrešjih in morda tudi gradovih stikal za najrazličnejšimi predmeti zgodovinske, narodopisne, umetnostne, umetnoobrtne itd. itd. vrednosti, skrbel za zbiranje in čuvanje arhivalij in pod. z namenom, da vse to ohrani domačemu kraju, je nepopravljiva škoda. Saj je bila npr. pleterska graščina (prvotni samostan) polna starega arhiva, isto je bilo v kostanjeviškem gradu ali kloštru, enako po dolenjskih gradovih, mnogi kmetski domovi pa so poleg starega hišnega inventarja in vseh vrst orodja hranili tudi marsikateri pisan dokument, ki bi bil danes še kako zanimiv in za boljše poznavanje nekdanjih razmer na podeželju važen. Pa je veliko veli-

mož, grede taki predmeti pač s tistim, ki kaže denar.

USTANOVITEV MUZEJA

Misel o ustanovitvi Dolenjskega muzeja je ponovno oživila med obema vojnama. Njen najbolj vneti zagovornik je bil znani preučevalec dela Janeza Trdine, pokojni profesor novomeške gimnazije dr. Alojz Turk. Po njegovem prizadevanju je nastajala prva sicer še nesistematična zbirka arheoloških, narodopisnih in kulturnozgodovinskih predmetov, ki jim je takratna mestna občina dala kot začasno shrambo v ta namen preurejeno kletno sobo v novem poslopju osnovne ozioroma meščanske šole ter je nabavila tudi nekaj najbolj nujno potrebnega inventarja. Tem muzejskim predmetom so bili priključeni ostanki mestnega arhiva, do tedaj hranjenega na rotovškem podstrešju, ki ga je Ivan Vrhovec že pred sedemdesetimi leti nekam čudno označil za »kopicjo papirja iz

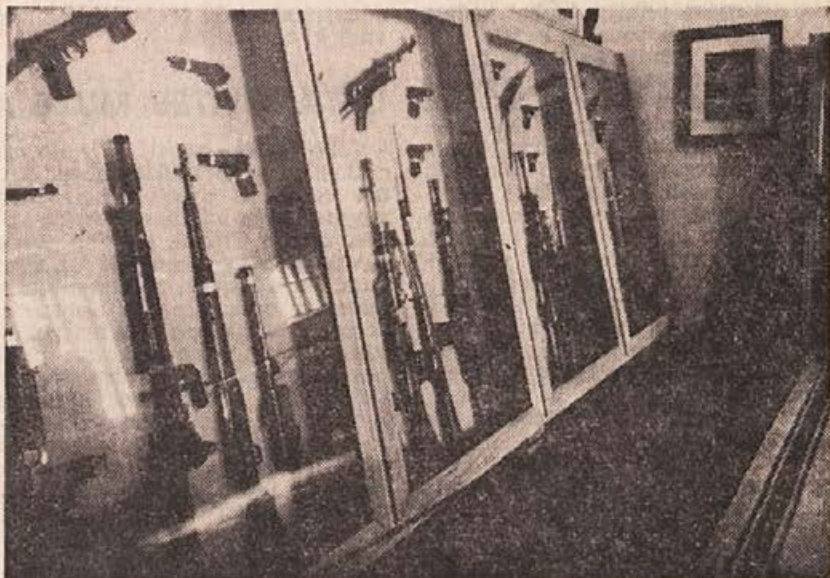

Obnovljena Krizatija — dom Dolenjskega muzeja (1953)

ko tega propadlo zaradi nevednosti že pred prvo vojno ali pa je končalo v rokah raznih »zbiralcev« ozioroma prekupčevalcev.

Pa, bože moj, koliko tega, kar je kljub temu ostalo do današnjega dne, še danes nenehno propada ali izginja dostikrat v tatinskih malhah, ali pa so dober in cenen kup novodobnih prekupčevalcev in zbiralcev. In to, lahko rečemo, kljub zelo gosti mreži pokrajinskih in krajevnih muzejev ter sodobni tozadevni zakonodaji. In zakaj? Menda prav zato, ker kljub razmeroma visokim prispevkom, ki jih naša družba za vzdrževanje muzejev daje, še zmeraj manjka sredstev za sistematičen odkup raznolikih muzealij. In ker še zmeraj velja stara ljudska modrost »prazen aržet, cagav

zadnjih treh stoletjih, ki ne zasluži imena arniva«. Zbrani so bili še ohranjeni akti terezijanskega Okrožnega urada iz let 1818 do 1849 in preneseni prav tja razen registrov in drugih poslovnih knjig Okrožnega urada ter nekaj urbarjev, ki so se vse do leta 1951 hranili v stavbi sedanje skupščine občine Novo mesto. V bodoči muzejski arhiv so prišli tudi ostanki arhivov bivših novomeških društev in nekaterih pomembnejših meščanov. Ob muzealijah in arhivalijah je v zametku nastajala tudi bodoča muzejska knjižnica z dokaj popolno zbirko novomeškega tiska, precejšnjo vrsto knjig prve novomeške, sicer nemške izposojevalne knjižnice Constantina Tandlerja iz prve polovice prejšnjega stoletja itd.

Del prve razstave oddelka NOB iz leta 1953

Prvi sad tega ubadanja je bil viden ob priliki Prve dolenske obrtno gospodarske razstave v Novem mestu l. 1936, kateri je bila priključena posebna umetnostna in kulturnozgodovinska razstava. Za to razstavo sta se poleg propagatorjev muzeja zavzela zlasti Alojz Mirič, in že pokojni Ferdinand Bukšič. Na razstavo so hoteli njeni organizatorji, med katerimi je treba posebej omeniti ob nemškem letalskem napadu na Novo mesto oktobra 1943 ubitega umetnostnega zgodovinarja Jožeta Gregoriča, »širšemu občinstvu pokazati malo poznane in neopazne umetnine starih mojstrov, ki jih hrani Novo mesto, približati mu snovanje in delo sodobnih umetnikov Novomeščanov ter tistih, ki v Novem mestu žive, zbuditi zanimanje in razumevanje zanje, kakor tudi z zbirko dokumentov iz novomeške preteklosti pobuditi interes za zbiranje in shranjevanje zgodovinsko važnih predmetov v novomeškem muzeju, ki naj bi se ustanovil« (Kronika slovenskih mest, 1936, str. 199). V kulturnozgodovinskem oddelku so bili razstavljeni dokumenti iz mestnega arhiva, stari tiski in rokopisi, cehovske knjige ter predmeti, spominjajoči na vidnejše novomeške kulturne in javne delavce (Ignacij Hladnik, Franjo Šuklje in drugi). V umetnostnem oddelku so bila razstavljena predvsem nekatera dela J. V. Metzingerja (1699 do 1759), od sodobnih pa dela Josipa Germa, Ivana Vavpotiča, Božidarja Jakca, Janeza Mežana in nekaj let predtem umrlega Jožeta Gorjupa iz Kostanjevice.

Skrb za ustanovitev in ureditev novomeškega muzeja je prevzelo v l. 1939 ustanovljeno Muzejsko društvo, ki mu je predsedoval dr. Ivan Vasič. Uspešno začeto delo Muzejskega društva pa je kaj hitro zavr-

la vojna. Prav tako so tudi muzejske zbirke ob času vojne doživele svojo prvo katastrofo: 11. aprila 1941 so nad Novo mesto pridivljali nemški bombniki in z bombami obmetavali predvsem poslopje osnovne oziroma meščanske šole, v katerem je bil takrat nastavljen štab Dravske divizije, ob poslopju pa naloženi kupi municije, v kleti pa seveda muzejski predmeti in arhiv. Iz gorečega poslopja so med razletavanjem granat dr. L. Turk in njegova dijaka Drago Komelj in Jože Penca reševali muzejske zbirke in jih prenašali v sosednje gimnazijsko poslopje, pri tem pa bili seveda deležni posmeha tistih, ki so iz gorečega poslopja tudi »reševali« ali bolje kradli predvsem inventar Dijaške kuhinje ter — vojaške kovčke razbeglih se mobilizirancev!

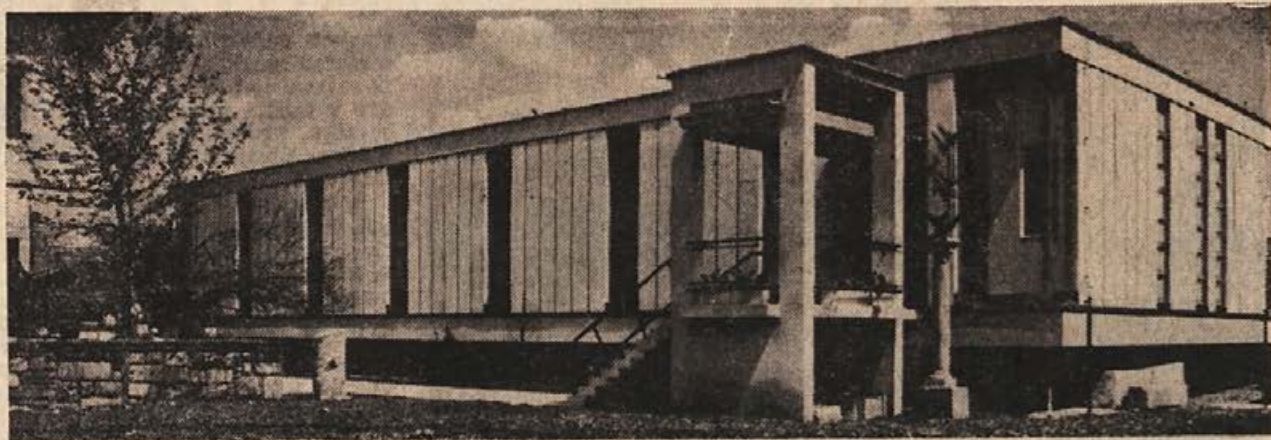

Del razstave arheološkega oddelka z ilirskim knežjim oklepom in s predmeti iz poznoilirske gomile z Volčjih njiv pri Mirni (1960)

Rešeno gradivo je bilo po nekaj mesecih prepeljano v podstrešno sobo sedanjega Zdravstvenega doma Mej vrti 7, kjer je srečno prestalo vojno in pričakalo osvoboditev, medtem ko je bil najznamenitejši novomeški arheološki predmet, knežji bronasti oklep iz gomile na nekdanjem kandijskem športnem prostoru, z nekaj zaboji drugih predmetov iz iste gomile, odkrite tik pred vojno in v prvih mesecih okupacije pri razširjevanju omenjenega športnega prostora, v juliju 1941 odpeljan v ljubljanski Narodni muzej ne samo zaradi konserviranja in restavriranja, temveč predvsem zato, da bi, zlasti oklep, rešili pred italijanskimi strokovnjaki, za katere bi oklep predstavljal še kako dragocen vojni plen.

Po osvoboditvi so muzejsko gradivo z arhivalijami vred selili nazaj v osnovno šolo, točneje v njene kletne hodnike, kjer se je zopet mnogo tega porazgubilo ali bilo drugače uničeno. Že pri selitvi iz podstrešja Zdravstvenega doma so si nekateri »pomagači« pri selitvi pomagali tako, da so fascikle arhivov metali kar s podstrešja, tj. kot iz tretjega nadstropja na spodaj stoječi voz ali kamion, pri čemer se je seveda marsikak fascikel razvezal in so posamezni listi frfotali po vseh bližnjih vrtovih. V šolskem poslopju pa so našli spet zasilni prostor na kletnem hodniku v neposredni bližini peči dijaškega kopaljšča, ki ga je uporabljal predvsem takrat v sosednji gimnaziji nastanjeni oddelek naše vojske. Verjetno je v peči končal zajeten fascikel poročil in dokumentov iz revolucijskega leta 1848, ki bi bil za zgodovino Novega mesta in vse Dolenske izredno dragocen.

Ob ustanovitvi študijske knjižnice 1946 so bili preostali predmeti po zaslugi njenega upravnika Boga Komelja rešeni v prostore knjiž-

Dolenjska galerija (1965)

nice, arhivalije pa shranjene v dveh kletnih sobicah, kjer so bile vsaj za silo zavarovane. V varstvo jih je prevzel istega leta ustanovljeni Okrajni arhiv.

Po osvoboditvi povečano zanimanje za ustanavljanje pokrajinskih muzejev je poklicalo v življenje tudi Dolenjski muzej v Novem mestu, ki je bil dejansko ustanovljen s proračunom Ljudskega odbora Ljubljanske oblasti leta 1950. Skrb za organiziranje muzeja je prevzelo v marcu istega leta obnovljeno Muzejsko društvo, kateremu je bil predsednik Jože Zamljen-Drežče, tajnik pa Bogo Komelj.

Prvotna zamisel predvsem lokalnega, mestnega muzeja se je sedaj umaknila zamisli kompleksnega pokrajinskega muzeja, ki naj po obsegu področja zajame pretežni del Dolenjske in na njem po določenem načrtu zbira kulturnozgodovinski, zgodovinski, arheološki, narodopisni, prirodoslovni itd. material, a tudi gradivo in dokumente iz narodnoosvobodilne vojne ter dokumente obdobja socialistične graditve, vse to znanstveno obdeluje, hrani in razstavlja ter tako z njim dokumentira in ilustrira družbeni razvoj Dolenjske.

Da muzej katerekoli vrste danes ne more in ne sme biti več samo bolj ali manj natrpana zbirka »stariških« predmetov ali prirodopisnih in narodopisnih kuriozitet, med katerimi se obiskovalec izgubi in utruji, niti ne samo zbirka študijskega materiala za strokovnjaka, je dognana in priznana stvar. Kakšna je vloga in naloga muzejev in galerij danes, o tem je bilo na konferenci muzejskih strokovnjakov v Beogradu 2. in 3. junija 1949 določeno tako:

»Muzeji so kulturno-vzgojne ustanove z osnovno nalogo, da prikazujejo in popularizirajo splošni in posebni razvoj in dognanja v umetnosti, znanosti in kulturi. Delo in delovanje muzejev mora biti usmerjeno in prilagojeno kulturnim in političnim potrebam naših narodov. V muzejskem delu je znanstvena metoda osnova dela za vse vrste

muzejev in nujen pogoj za njihovo pravilno delovanje. Specifični značaj muzejev določa njihova osnovna vzgojna naloga, ta pa je propaganda in popularizacija znanosti, kulture, umetnosti in napredka na nazoren način z razstavami, tako stalnih kot občasnih muzejskih in umetniških razstav. Z določitvijo muzeja kot kulturno-vzgojne ustanove se seveda v njem ne izključuje znanstveno raziskovalno delo, ker bi se le tako mogli muzeji kar najbolj razvijati in ustrezati svoji osnovni nalogi: vzgoji najširših ljudskih množic.«

V okviru teh splošnih, za vse muzeje pokrajinsko-kompleksnega tipa veljavnih nalog se je začelo razvijati tudi delo Dolenjskega muzeja.

DOLENJSKI MUZEJ ODPRE SVOJA VRATA

Po dejanski ustanovitvi Dolenjskega muzeja s tem, da so mu bili v predračunu ljudskega odbora Ljubljanske oblasti zagotovljena prva denarna sredstva, čeprav o ustanovitvi ni bil izdan nikak poseben ustanovitveni odlok, je do takrat, ko so se odprla muzejska vrata, preteklo več kot tri leta. Treba je bilo z novimi zbiranji dopolniti obstoječe skromne zbirke, določiti delovno področje muzeja in predvsem zagotoviti ustrezne prostore ter strokovno zasedbo mest muzejskih delavcev. Osnovno začetno delo je pri tem opravilo Muzejsko društvo.

LO Ljubljanske oblasti je 1. junija 1950 odločil, da se muzej v Novem mestu v celotnem obsegu z vsemi premičninami in nepremičninami in z vsemi pravicami in obveznostmi prenese iz pristojnosti LO Ljubljanske oblasti v pristojnost okrajnega ljudskega odbora Novo mesto. O sklepu muzejskega sveta LRS je Zavod za spomeniško varstvo sporazumno z ministrstvom za znanost in kulturo določil Dolenjskemu muzeju kot njegovo delovno področje ves teritorij takratnih OLO Novo mesto in Trebnje s Suho krajino vred ter obenem Dolenjski mu-

zej poveril s spomeniškovarstveno službo na vsem tem območju.

Prvi zasilni prostor muzeja je Muzejsko društvo najelo v posloplju novomeške proštije. Prostor je bilo treba primerno urediti, za kar je prispeval sredstva takratni OILO Novo mesto, prve administrativne posle pa je opravljal Slavko Strajnar, ki mu je bila ta služba poverjena z odločbo okrajnega izvršnega ljudskega odbora 15. avgusta 1950. Ta je poskrbel tudi za adaptacijo omenjenega prostora.

Ko sem s 1. majem 1951 prevzel vodstvo Dolenjskega muzeja, je Zavod za spomeniško varstvo LRS za dan 17. julija 1951 sklical posebno konferenco, ki je razpravljala predvsem o problemih in nalogah Dolenjskega muzeja ter o sodelovanju med osrednjimi in pokrajinskimi muzeji: in med muzeji ter Ljudsko prosveto. Na konferenco so bili povabljeni upravnika Posavskega in Belokranjskega muzeja, zastopnik Ljudske prosvete novomeškega okraja in predstavniki svetov za prosveto in kulturo takratnih okrajev Novo mesto, Trebnje, Grosuplje, Kočevje, Krško in Crnomelj ter predstavniki sveta za prosveto in kulturo LRS, muzejskega sveta, arhivskega sveta ter GO Ljudske prosvete. Na posvetu je bila sprejeta obširna resolucija, ki je določala področja vseh treh muzejev na Dolenjskem in stavila predloge o organiziranju nekaterih krajevnih muzejskih zbirk, o ureditvi arhivske službe, finanširanju muzejev in sodelovanju z organizacijami Ljudske prosvete. Poleg tega je bila podčrtana nujnost, da se tako za Dolenjski muzej kot študijsko knjižnico pridobe ustrezni prostori.

Od zgradb, ki so bile takrat v Novem mestu za tak namen na voljo, je bilo v prvi vrsti posloplje Križatiče in staro gimnazijsko posloplje v Jenkovi ulici. Obe te dve posloplji sta bili 1951 na predlog uprave Dolenjskega muzeja proglašeni za spomeniškovarstveno zaščiteni stavbi, o čemer sta bili izdani posebni odločbi in objavljeni v Uradnem listu LRS. Kot prva od teh stavb se

Oddelek NOB v ulici Mej vrti št. 2

je najprej ponujala Križatija, saj je bila ob bombardiranju jeseni 1943 težko poškodovana in le za silo prekrita. Ves napor v l. 1951 je šel za tem, da se nekako pridobijo sredstva za obnovo poslopja Križatije, kjer naj bi našla svoj prostor predvsem Studijska knjižnica, poleg nje pa tudi muzej.

Ko se je izkazalo, da bo to poslopje za obe ustanovi premajhno, je uprava muzeja predlagala, da bi se za namene muzeja predvidelo poslopje nekdanje gimnazije, ki bi po svoji obsežnosti, legi v središču mesta in svoji kulturni tradiciji najbolj ustrezalo. O uspehu te akcije je bila uprava muzeja dne 20. marca 1952 obveščena z dopisom IO MLO Novo mesto, ki se glasi: »IO MLO Novo mesto je na svoji seji dne 11. marca 1952 sklenil, da se sprejme že na seji 26. oktobra 1951 stavljeni predlog, da se staro gimnazijsko poslopje v Jenkovi ulici št. 1 določi za potrebe Dolenjskega muzeja kot muzejsko poslopje.«

Do uresničenja tega sklepa seveda ni prišlo, ker so se pokazale druge možnosti. Ko se je v letu 1951 in zlasti 1952 začelo z obsežnimi obnovitvenimi deli med vojno težko prizadetega Novega mesta ter reguliranjem cestišča ob zahodnem dohodu mesta (Gorenja ali Ljubljanska vrata), je bilo treba ta stari vstop v mesto iz ljubljanske strani razširiti in urediti ustrezno vedno bolj naraščajočemu sodobnemu prometu. Zato je bilo treba podreti del poslopja nekdanjega okrajnega sodišča, s čimer je bila izluščena prvotna, l. 1779 sezidana Kresija. Ta je bila sedaj določena za novi dom Studijske knjižnice, Križatija pa je ostala muzeju.

Ker je bila poslopje Križatije, kot rečeno močno poškodovano,

je bilo treba takoj začeti z obnovitvenimi deli oziroma že po Muzejskem društvu nadzorovana obnovitvena dela nadaljevati. Prva v ta namen potrebna sredstva je prekrbilo takratno ministrstvo za prosveto in kulturo LRS, ki je po osebnih zaslugi takratnega načelnika muzejskega oddelka tega ministrstva, prof. Franja Baša, ob koncu 1951 nakazalo za obnovitvene stroške prispevek v višini 400.000 din. S sredstvi, ki so bila zagotovljena v naslednjih letih tudi v predračunih mestnega ljudskega odbora, je bilo poslopje Križatije po načrtih novomeškega rojaka arh. Marjana Mušiča obnovljeno in do jeseni 1952 že toliko usposobljeno, da je septembra 1952, ob desetletnici prvih štirih slovenskih brigad ter znanem velikem zborovanju v Dolenjskih Toplicah, bila v Križatiji že lahko urejena velika razstava patizanskega slikarstva in grafike. To razstavo lahko šteje mo kot prvo manifestacijo Dolenjskega muzeja, čeprav njegove zbirke še niso bile urejene niti ni imel muzej še na voljo primerne razstavne opreme.

Ker ob dokajšnjih stroških za obnovo zdaj že muzejskega poslopja Križatije ni bilo mogoče misliti tudi na nabavo sodobne muzejske opreme, je v tej zadevi priskočil na pomoč ljubljanski Narodni muzej. Takratni njegov ravnatelj dr. Jože Kastelic je Dolenjskemu muzeju rade volje stavil na razpolago odvečni inventar, ki ga je Narodni muzej hranil v svojih kletih in na podstrešju. Vzporedno s skrbjo za obnovo Križatije ter s pridobitvijo muzejske opreme in zbiranjem muzejskega gradiva je bil muzej prav v letu 1952 pa tudi 1953 močno zaposlen tudi v spomeniškovarstveni službi tako pri obnovi Novega mesta kot nekaterih zgodovinsko in

stavbno pomembnih grajskih arhitekturah na Dolenjskem. Ves ta čas je seveda uprava muzeja vedno v zasilni sobici proštije, v izvrševanju pisarniških poslov pa je Slavka Strajnarja nasledil Adolf Mavrovič.

V letu 1953, februarja meseca, je bila v muzeju prirejena tudi razstava slikarjev Vlada Lamuta in Izidora Moleta, v poletju tega leta pa je muzej posegel že tudi na teren, ko je pod vodstvom arheologov Narodnega muzeja iz Ljubljane izvršil izkopavanje pozno ilirske gomile na Volčjih njivah pri Mirni. Vsi izkopani predmeti so v celoti prešli v arheološko zbirko Dolenjskega muzeja.

V letu 1953 je mestni ljudski odbor sprejel sklep, da dan 29. oktobra proglasi za partizanski praznik Novega mesta. S tem v zvezi so pospešeno obnavljali in urejevali mesto in je bil prostor na Vratih z neposredno okolico določen za poseben spominski prostor, na katerem naj bo postavljena ob poslopju Studijske knjižnice spominska veža v osvobodilni vojni padlim Novomeščanom z ustreznimi spomeniki in ploščami. Prav tako je bil v slavnostni program sprejet predlog uprave muzeja, da na ta dan odpre svoja vrata za ogled prvih muzejskih zbirk.

Za otvoritveno svečanost je muzej pripravil troje zbirk, ki so bile razstavljene v petih prostorih prvega nadstropja muzejske stavbe. Arheološko zbirko je omogočil Narodni muzej v Ljubljani, ki je domač arheološki material dopolnil z arheološkimi predmeti iz najpomembnejših dolenjskih najdišč. Zgodovinska zbirka Novega mesta je bila urejena z gradivom, ki ga je muzej že imel, zbirka NOB pa je bila urejena deloma z lastnim gradivom, deloma pa z gradivom, ki ga je našemu muzeju odstopil Muzej ljudske revolucije v Ljubljani...

Ko so se 29. oktobra 1953 ob 12. uri odprla muzejska vrata in je bila v muzejski dvorani ob navzočnosti najvišjih predstavnikov zveze in republiške vlade prav tako kot tudi predstavnikov skoraj vseh osrednjih in pokrajinskih muzejev Slovenije ter velikega števila občanov Novega mesta izvršena svečana otvoritev Dolenjskega muzeja, je naš muzej resnično zaživel in je danes po petnajstih letih že tudi odrasel svoji mladeniški dobi in krepko stopa v nova, še bogatejša obdobja.

Ne bi bil pa ta korak tako trden in ne bi s takim zaupanjem gledali v nova obzorja, če bi ne bil muzej od svojih početkov nenehno deležen ne samo pozornosti in razumevanja, temveč dejanske pomoči vseh, ki so bili in so danes tako na bivšem okraju kot na občini, ter spodbud in podpor pri naših podjetjih in občinstvu.

Vsem iskrena hvala!

JANKO JARC

SREDNJEVEŠKO MESTO NA KUČARJU?

Letos v juliju je na Kučarju pri Podzemlju raziskovala arheološka ekipa Narodnega muzeja iz Ljubljane in Belokranjskega muzeja iz Metlike z namenom, da raziščejo »halštatsko topilnico železa«, ki jo je ogrozilo postopno miniranje v bližnjem kamnolomu.

Tesno ob gornjem robu kamnoloma — na vzhodni strani Kučarja — je vidna plitva kotanja nepravilne ovalne oblike, v katero drži globok naraven jarek. Po izročilu naj bi to bili ostanki »topilnice na veter« za železo iz starejše kamene dobe.

Izkopavanja na tem kraju pa so nam pripravila presenečenje: odkrili smo temelje stavbe s kvadratnim tlorisom, pri katerem je stranica merila 4 metre. Kamniti zid, vezan z malto, je ohranjen v višino do 1 metra. Stavba je imela en prostor, ki je bil tlakovan z opeko; tlak pa smo ugotovili v notranjih vogalih. V stavbo se je prišlo po naravnem hodniku — jarku. Tlak stavbe je bil poldrugi meter, hodnik pa do 1 meter pod današnjo površino. Moremo torej sklepati, da je bila stavba vkopana zato, da je bil izrabljen poglobljen naravni vstop. Služila je torej posebnemu namenu. V zapisnih plasteh nad tlakom in okoli stavbe so bili številni fragmenti pozno-srednjeveške keramike. Da je tudi stavba iz poznega srednjega veka, nam kaže način gradnje, gradbeni material in pa ostanek kamina v notranjosti stavbe.

Se večje presenečenje pa smo doživeli pri podrobnejšem topografskem ogledu bližnje okolice. Tik nad današnjim kamnolomom, na severni strani hriba, je bila ovalna terasa nepravilne oblike, v premeru okoli 100 do 150 metrov. Vsa ta terasa je bila v glavnem umetno nasuta.

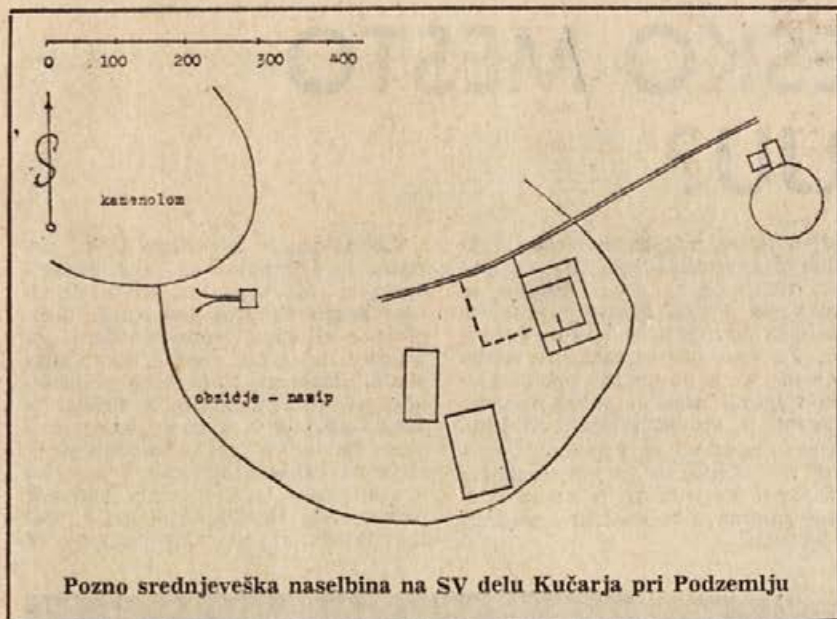
Na tej terasi smo zasledili štiri stavbne komplekse. Tri med njimi je nekdo že deloma načel oziroma sledi zidovom. Najbrž je bil to dr. Valter Šmíd, ki je tu kopal v letih 1933—34, vendar o njegovem delu nimamo nobenih dokazil. Stavbe so bile dokaj obsežne, saj so zidovi ponekod dolgi tudi čez 20 metrov. Zadnjo zaključuje polkrožna apsida. Razen zunanjih zidov vidimo tudi notranje, ki so delili posamezne prostore. Zidali so z apnencem in lehnjakom, ki je bil v glavnem neobdelan, vezali pa so ga z malto iz dolomitnega peska. Stavba z absidalnimi zaključki je stala višje in zavzema na terasi osrednji položaj. Ni dvoma, da je pred nami naselbinski kompleks, ki je bil zgrajen istočasno in je bil tudi utrjen.

Prek terase drži danes steza, ki jo deli v dva neenaka dela. Na vzhodni strani naselbine, že izven »obzidja«, se steza spusti v 3 do 4 metre niže ležečo teraso, ki meri približno 50 do 60 metrov. Tu smo odkrili manjšo stavbo (4x4 m), ki je po gradnji podobna tistim v gornji naselbini. Pred vhodom v stavbo je obzidana terasa. Objekta še nismo raziskali, zato ne moremo ničesar reči o njegovi gradnji, nastanku in funkciji. Verjetno pa je bil funkcionalno povezan z istočasnimi »mestoma« na Kučarju.

Vse dosedanje ugotovitve lahko strnemo v spoznanje, da je v poznem srednjem veku stal na severovzhodnem koncu Kučarja naselbinski kompleks z velikimi reprezentančnimi in drugimi manjšimi, vendar dobro grajenimi stavbami. Novo dobo je naselbina na Kučarju komaj še videla. Po načinu gradnje in velikosti lahko sklepamo na utrjen trg, o katerem pa v virih ne najdemo nobenih sledov. Le v svoji osmi knjigi omenja Valvasor cerkev svete Margarete, ki naj bi stala v gozdu s parcelnim nazivom »V

Ekipa na delu, študentje in dijaki so pridno pomagali (iz arhiva Belokranjskega muzeja)

Pozno srednjeveška naselbina na SV delu Kučarja pri Podzemlju

borštuc. To bi lahko bila cerkev, o kateri trdi izročilo, da je stala na Kučarju, in bi jo mogoče lahko istovetili z velikim tlorisom znotraj našega naselja, ki ima apsidualni zaključek. Sicer pa bodo na ta vprašanja odgovorila bodoča raziskovanja oziroma izkopavanja. Za zdaj bi se morali zadovoljiti z odgovorom, da je v poznem srednjem veku stala na Kučarju utrjena naselbina, ki je zaradi izrednega strateškega položaja imela vodilno vlogo na prostoru med Metliko in Gradcem. Propad te utrdbe je verjetno treba povezati z enim od turških napadov, mogoče s tistim leta 1507, ko je bila požgana tudi Metlika. Ostaline na Kučarju ne nasprotujejo temu mnenju.

Ugotoviti pa je treba naslednje: na Kučar smo prišli, da bi ugotovili in rešili osamljen prazgodovinski objekt, pokazalo pa se je, da je pred nami urbanistično zaključen srednjeveški naselbinski kompleks. Dolej le malo vemo o nastanku in razvoju srednjeveških mest. Navadno je mlajša uničevala starejšo fazo in to se je ponavljalo vse do današnjih dni. Na Kučarju pa lahko zraste spomenik enkratne vrednosti: odkopano in konservirano srednjeveško mesto!

Dolej raziskana stavba je zaradi svojega vkopa in pa naravnega hodnika oziroma jarka, pa tudi zaradi svoje oddaljenosti od strnjene naselbine imela neko posebno funkcijo. Vkop in naravni kanal sta nam spočetka govorila za »peč na veter«. Mogoče je v prazgodovini to tudi bila, le da so v srednjem veku na istem kraju postavili stavbo oziroma predprostor za peč z istim namenom. Vsekakor pa slučajne najdbe s pobočja tega dela Kučarja govorijo, da je srednjeveško naselje nastalo že na starih kulturnih tleh.

Kučar je v arheoloških krogih Evrope znan kot pomembna naselbina iz starejše železne dobe, zdaj pa se nam

kaže v novi, za našo narodno zgodovino najbrž pomembnejši luči. Zato je prav, da te historične spomenike in naravne lepote na Kučarju odkrijemo in približamo našim ljudem!

Dr. VINKO SRIBAR

GALERIJA ŽIJKI NAZARJE

Delo skromnih, a dragocenih ljudi

V soboto, 19. oktobra popoldne ob petih, je umetnik Jože Horvat-Jaki odprl v svoji galeriji v Nazarjih pri Mozirju razstavo, ki jo je postavil Jožetu in Konradu Peternelu. Oba žirovska delavci smo spoznali letos na prvem taboru slovenskih nainnih slikarjev v Trebnjem, kjer sta presenetila

s svojo posebno živo likovno govorico, čvrsto zasidrana v domačo zemljo in čas. Posebno priznanje so jima dali že ljubitelji in obduovalci njihovih del na razstavi v Trebnjem, oba pa sta imela tudi že več skupnih in samostojnih razstav po Slovenskem. Naj pomenimo, kar je v vabilo ob njuni razstavi v Nazarjih zapisal Ciril Zlobec:

»... Spet odkrivajo pokrajine našega otroštva in naše mladosti, spet odstirajo izpod prahu pozabe staro, dobrodušno podobo človeka včerajšnjega, pa tudi še našega dne, vračajo rožam barvo in vonj, drevesom krošnjo in ptičja gnezda, soncu moč svetlobe in sence, žuborenje vodi in zelenilo travl in kratko pot med rojstvom in smrtjo človeku, ki v svojih vsakdanjih stiskah in radostih ne sega niti v veselje niti v prihodnost, temveč je samo zato, kar je: golo človeško življenje.

To je v slikarstvu svet nainnih, delo večinoma skromnih, a dragocenih ljudi, ki s koreninami v zemlji in času kot njihova drevesa, ožitljujejo na svoji težki in vijugasti poti tudi marsikaj, kar je še zmerom del našega življenja. Tako dragocena človeka umetnika sta tudi žirovska čevljarja Konrad in Jože Peternel, gosta Jakijeve galerije v Nazarjih. Priznanje tudi Jakiju, ki je sam šel tako pot, da jima je gostoljubno odprl vrata: oba Peternela sta zdaj tu, odslej navzoča v slovenski likovni umetnosti, med nas ne stopata praznih rok in visoke glave, pred nami sta nekoliko sramežljivo, toda pošteno razgrnila del našega otroštva, del naše pokrajine, ki še zmerom dihamo njen zrak...»

In da bi bile razmere v umetniškem snovanju in razstavljanju na Slovenskem ta čas še bolj na dlani, še besede iz Jakijevega vabila:

»Da sem postavil razstavo Jožeta in Konrada PETERNELA v Nazarjih prej, kot je to storila poklicana institucija v Ljubljani, je možno dvoje: poslovna indolenca galerij, ali pa namerno negiranje tistega v slovenski likovni tvorbi, kar je kvalitetno. Možno je tudi nepoznavanje materije tistih, ki polnijo stolpce naših časnikov ter v slikarstvu iščejo raznotere izme, sami pa ostajajo brez njih. Slikarstvo Jožeta in Konrada PETERNELA me navdaja. Prvi poet gorejskega pejzaža, drugi močno socialni. Oba tenkočutna opazovalca življenja, kroničarja pejzažev in interijerja. Ne vem od kod afinitete do te umetnosti, morda medij hrvaških naučev, morda Srba Maksimovića, ali pa stari kontakt z Nikiforom?«

DOLENJSKE RAZGLEDE — posebno kulturno rubriko Dolenjskega lista, urejajo: Jože Dular, Tone Gošnik (odgovorni urednik), France Grivec, Janko Jarc, Bogo Komelj, Lado Smrekar, Severin Sali in Stanko Skalcar. Lektor: Karel Bačar. — Naslovno glavo je narisal akademski slikar Božidar Jakac.